

Naar een duurzame cultuursector

Tools, gidsen en organisaties voor de volgende stap

BOEKMAN

Bjorn Schrijen

Naar een duurzame cultuursector

Tools, gidsen en organisaties voor de volgende stap

De wereld wordt door klimaatverandering bedreigd, maar de culturele sector kan haar helpen redden. Door zélf te verduurzamen, en zo anderen te inspireren hetzelfde te doen. Door te verbeelden wat er op het spel staat, en zo de noodzaak tot actie invoelbaar te maken. Door zijn creativiteit aan te wenden voor nieuwe ideeën en oplossingen. Tools, gidsen en organisaties die hierbij kunnen helpen zijn verzameld in deze *Boekman Extra*: het eerste deel in een reeks ‘Verkenningen’ waarin een actueel thema wordt belicht vanuit de Kennisbank van de Boekmanstichting.

In *Boekman 127* (Nuchelmans 2021) beschrijven auteurs vanuit meerdere invalshoeken de relatie tussen cultuur en duurzaamheid. Enkele bijdragen bieden concrete handvatten om met verduurzaming aan de slag te gaan. Als aanvulling daarop verschijnt gelijktijdig met het tijdschrift deze *Boekman Extra*. Zoals het inleidende artikel van *Boekman 127* stelt zijn er ‘vele tools, handleidingen, samenwerkingsverbanden en ondersteunende organisaties’ beschikbaar die bij verduurzaming kunnen helpen (Schrijen 2021, 6). Maar hoe vind je die, en waar begin je met zoeken?

Deze *Boekman Extra* beschrijft beknopt zo’n veertig publicaties, websites en organisaties die de culturele sector kunnen helpen de volgende stap in verduurzaming te zetten: een selectie uit de rijke Kennisbank van de Boekmanstichting, aangevuld met bronnen die de afgelopen twee jaar een rol speelden in het onderzoek dat de Boekmanstichting deed naar duurzaamheid in de culturele sector. De nadruk ligt daarbij op bronnen met een praktische insteek, en op bronnen die over duurzaamheid in specifiek de cultuursector gaan. Omdat lezers verschillende informatiebehoeften hebben, zijn deze in vier paragrafen verdeeld, die steeds gedetailleerder op het verduurzamingsproces ingaan.

De Hermitage in Amsterdam laat zien hoeveel milieuwinst samenwerking kan opleveren

De bronnen in de paragraaf ‘Inspiratie’ laten zien wat op het gebied van verduurzaming zoal mogelijk is, en wat dit kan opleveren. ‘Tools’ bevat instrumenten die kunnen helpen bij een specifiek deel van het verduurzamingsproces, terwijl de bronnen in ‘Handboeken’ een uitgebreider en wat gestructureerder overzicht van te nemen stappen bieden. ‘Adviezen’ benoemt ten slotte organisaties die kunnen adviseren en begeleiden bij het doorlopen van een volledig verduurzamingsproces.

Inspiratie

Veel publicaties over cultuur en duurzaamheid tonen dat verduurzaming niet alleen noodzakelijk, maar ook heel inspirerend en waardevol kan zijn. De publicaties *Duurzaamheid in de culturele sector* (MVO Vlaanderen 2016) en *Duurzame creativiteit* (Jansen 2016) benoemen aanstekelijke voorbeelden, zoals een concert waarbij het publiek voor de stroom zorgt, een gratis parkeerticket voor bezoekers die een carpoolselfie laten zien, en het eerste gebouw dat volledig is opgetrokken uit tweedehands materialen die via Marktplaats zijn gekocht. Dat enthousiasme is ook merkbaar bij de organisaties die aan het woord kwamen in de publicatie *Duurzaamheid in de culturele sector* (Schrijen 2019a) of tijdens de bijeenkomst *State of Sustainability in 2019* (Leden 2019) of *2020*¹. Zo laat de Hermitage in Amsterdam zien hoeveel milieuwinst samenwerking kan opleveren, en probeert Parkpop als festival net zo groen te worden als het Zuiderpark waarin het plaatsvindt.

Wie inspiratie bij verduurzaming zoekt, moet vooral ook naar erfgoed kijken, leert het essay *Niets is zo duurzaam als een monument* (Meurs 2021). Is een monument – dat decennia- of eeuwenlang beschermd en ‘gerecycled’ wordt – niet immers een schoolvoorbeeld van duurzaamheid? Desondanks is er ook in historische panden veel milieuwinst te behalen. Een monumentenstatus kan verduurzaming bemoeilijken, maar met maatwerk en slimme oplossingen is veel mogelijk. De videoserie *Zien verduurzamen doet verduurzamen* en de website www.duurzaamerfgoed.nl bieden verschillende voorbeelden.

Online-tentoonstelling *De afbreek-economie*, tot en met 31 december 2021, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. Fotografie: Roel van Tour

Aangezien de klimaatcrisis niet ophoudt bij de grens, beperken ook inspirerende initiatieven om deze tegen te gaan zich niet tot Nederland. In het Verenigd Koninkrijk zetten culturele organisaties met ondersteuning van Julie's Bicycle grote stappen op het gebied van duurzaamheid. De [Resource Hub](#) op de website van deze organisatie staat vol met webinars, publicaties en podcasts over dit thema. Net als de Boekmanstichting besteden de kennisinstituten voor cultuur en cultuurbeleid in Duitsland en België veel aandacht aan duurzaamheid. Kulturpolitische Gesellschaft wijdde er bijvoorbeeld een [themanummer van zijn Kulturpolitische Mitteilungen](#) (Sievers et al. 2019) aan, en het Belgische Kunstenpunt verzamelt publicaties en praktijkvoorbeelden in het dossier '[Duurzaamheid en kunst in transitie](#)'.

Voor overheden zijn er eveneens inspirerende voorbeelden buiten de landsgrenzen te vinden. De publicaties [Culture and climate change: handbook for city leaders](#) (Tickell et al. 2017) en [Culture & climate change: 14 world cities tackling climate change through culture](#) (Latham et al. 2019) belichten de creatieve en culturele

klimaatacties van wereldsteden – van laatstgenoemde publicatie is ook een Nederlandse [samenvatting](#) (Schrijen 2019b) beschikbaar. Voorbeelden van duurzame (cultuur)beleidsinitiatieven op nationaal niveau zijn daarnaast verzameld in het [Compendium of Cultural Policies and Trends](#)² en het rapport [The arts and environmental sustainability](#) (Moore et al. 2014).

Tools

Misschien wel de belangrijkste stap in het verduurzamingsproces is het vaststellen van de uitgangssituatie, zodat inzichtelijk wordt op welke aspecten verbetering mogelijk is. Meer dan 5000 culturele organisaties wereldwijd gebruiken hiervoor de [Creative Green Tools](#), die door Julie's Bicycle gratis beschikbaar worden gesteld. Een toegankelijk Nederlands alternatief is [My State of Sustainability](#). Na invullen van gegevens over onder meer elektriciteits-, gas- en waterverbruik, bezoekersaantallen en afvalstromen volgt een beknopt advies met *quick wins* en benchmarkgegevens. Op een vergelijkbare manier helpt de [Zelfscan Duurzaam Monument](#) monumenteigenaren op weg met duurzame maatregelen op basis van

de huidige situatie. Een andere bekende tool is de [Milieubarometer](#), die al sinds 1999 helpt CO₂-uitstoot en milieu-impact in kaart te brengen en met branchegenoten te vergelijken. In tegenstelling tot de eerdere tools is de Milieubarometer niet gratis, al zijn er brancheverenigingen en gemeenten die een gratis abonnement aanbieden.

Naast tools om de startsituatie te schetsen, zijn er vele die op een beknopte manier ideeën bieden voor de volgende stap. [De Groene Menukaart](#) visualiseert welke duurzame maatregelen er te nemen zijn in woonhuizen, monumenten, podia en musea, en biedt informatie over advies, uitvoering en financiering. De tool behorende bij de [Zero Waste Expeditie](#) bevat maatregelen op het gebied van afvalpreventie en -scheiding (zie Roest et al. 2021). De website www.cultuurzaam.be biedt checklists aan voor organisaties en makers, naast praktische informatie over bijvoorbeeld duurzaam reizen of ethisch bankieren. Ethiek en reizen stonden ook centraal in de reeks bijeenkomsten over *fair international cultural cooperation* die DutchCulture tussen 2018 en 2020 organiseerde. Het tweede hoofdstuk van de afsluitende publicatie [An exploration of possibilities and challenges of fair international cultural cooperation](#) (DutchCulture 2021) bevat praktische aanbevelingen.

Ook voor (lokale) overheden zijn er tools die kunnen helpen bij het verduurzamen van de culturele sector. De publicatie [Duurzaamheid in de culturele sector](#) (Schrijen 2020) bevat niet alleen veertig ideeën voor culturele organisaties die willen verduurzamen, maar ook zeventien beleidsinstrumenten die gemeenten kunnen gebruiken om dit proces te ondersteunen of te versnellen. Een vergelijkbaar overzicht van beleidsinstrumenten biedt [Rapport gereedskapskist duurzaam erfgoed](#) (Bruinsma et al. 2020), bedoeld om monumenten en beschermde gezichten mee te nemen in de energietransitie.

Handleidingen

Waar bovenstaande bronnen vooral ideeën aandragen voor duurzame acties die organisaties, makers en overheden kunnen ondernemen, zijn er ook publicaties die kunnen helpen een

Online-tentoonstelling *De afbreek-economie*, tot en met 31 december 2021, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. Fotografie: Roel van Tour

uitgebreider of gestructureerder verduurzamingsproces vorm te geven. Een voorbeeld is [Longe sla](#) (Daniels et al. 2012), dat duurzame stappen laat zien, maar vooral ook hoe deze in een organisatie geborgd kunnen worden. Bijzonder uitgebreid is daarnaast de [BREEAM-NL richtlijn](#). BREEAM is een internationaal keurmerk voor de duurzaamheid van gebouwen en de manier waarop deze beheerd en gebruikt worden, met een zeer uitgebreide beoordeling. Hoewel de (technische) richtlijnen achter deze beoordeling vooral bedoeld zijn voor professionele beoordelaars, kunnen organisaties ze ook zelf gebruiken om te kijken op welke aspecten de duurzaamheid van een gebouw verbeterd kan worden.

Er zijn ook handleidingen die zich richten op een specifiek aspect van duurzaamheid of deel van de culturele sector. Zo laat de gids *Creative spaces for nature* (Badiali et al. 2019) vooral zien wat culturele organisaties kunnen doen op het gebied van biodiversiteit. Tourende artiesten kunnen bijvoorbeeld gebruikmaken van de *Green touring guide* (Polania Giese et al. 2015), bioscoopeigenaren van *Das grüne Kinohandbuch* (Heidsiek 2018) en filmmakers van de publicatie *How to green film production? (so far)* (Holtman 2014).

Veel informatie over verduurzaming is beschikbaar voor de festival- en evenementensector. Beknopt is bijvoorbeeld de *Richtlijn duurzame evenementen* (Gemeente Amsterdam 2020), met duurzaamheidseisen waaraan vergunningsplichtige evenementen in Amsterdam moeten voldoen. Strikt genomen geen handleiding, maar wel een overzicht van duurzame maatregelen die een organisator kan nemen. Een uitgebreider inzicht daarin biedt de gids *Leave a trace not a footprint* (Julie's Bicycle et al. 2020), die tips, voorbeelden en leessuggesties voor zowel overheden als organisatoren bundelt, en daarbij ingaat op beleid, energie, afval, inkoop, transport, compensatie, water, biodiversiteit en geluid. Op het aspect afval valt verder in te zoomen met de *Toolkit afvalvrije festivals* (Voort et al. 2018), het resultaat van de Green Deal Afvalvrije Festivals.

Hoe meer organisaties, makers en overheden met genoemde bronnen en hulpmiddelen aan de slag gaan, hoe meer nieuwe inzichten er ontstaan waar anderen van kunnen profiteren

Advies

Met gezond verstand en de (online) beschikbare informatie is het mogelijk om al veel duurzame acties te ondernemen. Om echter alle kansen op dit gebied te benutten kan het nuttig zijn om advies in te winnen van een organisatie die zich in verduurzamingsvraagstukken specialiseert. Er zijn in Nederland verschillende organisaties die zich daarbij vooral op de culturele sector richten. **Bureau 8080** is een advies- en projectmanagementbureau op het gebied van duurzaamheid. Het bouwt collectieven, managet projecten, creëert inzicht, adviseert, begeleidt en is de aanjager van een duurzame verandering in binnenstedelijke gebieden en de culturele sector. Ook **Green Stages** is sectorbreed actief in het verduurzamen van culturele locaties, festivals en evenementen, zowel op individueel als collectief niveau. Daarnaast ondersteunt het bureau gemeenten in het maken van duurzaamheidsbeleid voor de cultuur-, sport- en evenementensector.

Andere organisaties richten zich op deelsectoren van de culturele sector. **Green Events** ondersteunt de evenementenindustrie, middels advies en een uitgebreid kennisplatform met nuttige tools, zoals een index van interessante websites en een digitale toolbox. Tools zijn ook te vinden op de site van **Green Film Making**, waar sustainability manager Els Rientjes is in te huren als consultant bij het ontwerpen van duurzame filmproducties (zie Rientjes 2021). Monumenteigenaren kunnen ten slotte terecht bij **De Groene Grachten**, dat adviseert en begeleidt bij verduurzamingsprojecten, kennisplatforms ontwikkelt en gebiedsgerichte aanpakken coördineert.

Tot slot

De Boekmanstichting hoopt dat de hier verzamelde publicaties, websites en organisaties uitnodigen tot verder lezen, en inspireren en helpen bij het verduurzamen van culturele praktijken en cultuurbeleid. Hoe meer organisaties, makers en overheden met genoemde bronnen en hulpmiddelen aan de slag gaan, hoe meer nieuwe inzichten er ontstaan waar anderen in de sector van kunnen profiteren. De Boekmanstichting kijkt ernaar uit deze ook de komende jaren actief te blijven verzamelen

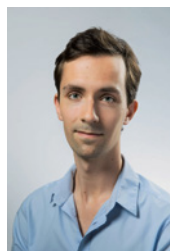
in haar [bibliotheekcatalogus](#) en het online dossier ‘[Duurzaamheid](#)’ en zal wanneer nodig ook de inhoud van deze *Boekman Extra* daarop aanpassen. •

Literatuur

- Badiali, Ch., A. Tickell en L. Walsh (2019) *Creative spaces for nature: how creative organisations and artists can support biodiversity, habitats, and ecosystems*. Londen: Julie’s Bicycle.
- Bruinsma, R. (et al.) (2020) *Rapport gereedschapskist duurzaam erfgoed*. Alkmaar: MOOI Noord-Holland.
- Daniels, K. (et al.) (2012) *Jonge sla: naar een duurzame kunstenpraktijk*. Brussel: VTi.
- DutchCulture (2021) *An exploration of possibilities and challenges of fair international cultural cooperation*. Amsterdam: DutchCulture.
- Gemeente Amsterdam (2020) *Richtlijn duurzame evenementen: duurzaamheidscriteria 2020*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Heidsiek, B. (2018) *Das grüne Kinohandbuch*. Berlijn: Filmförderungsanstalt.
- Holtman, D. (2014) *How to green film production? (so far)*. Amsterdam: Strawberry Earth en Green Film Making.
- Jansen, P. (2016) *Duurzame creativiteit: inspiratie voor de verbinding van kunstonderwijs en duurzame ontwikkeling*. Utrecht: Expertisecentrum Educatie.
- Julie’s Bicycle en Eurocities (2020) *Leave a trace not a footprint: a guide for cities to address the environmental impact of cultural events*. Londen (etc.): Julie’s Bicycle, Eurocities.
- Latham, L. (et al.) (2019) *Culture and climate change: 14 world cities tackling climate change through culture*. Londen: World Cities Culture Forum.
- Leden, J. van der (2019) ‘Duurzaamheid draait om kennis en draagvlak: verslag State of sustainability 2019’. Op: www.boekman.nl, 26 juni.
- Meurs, P. (2021) *Niets is zo duurzaam als een monument: hoe erfgoed een voorbeeld en inspiratie vormt voor uw transformatie of renovatie opgave*. (S.l.): NRP.
- Moore, S. en A. Tickell (2014) *The arts and environmental sustainability: an international overview*. Sidney: Julie’s Bicycle en International Federation of Arts Councils and Culture Agencies.
- MVO Vlaanderen (2016) *Duurzaamheid in de culturele sector*. Brussel: Vlaamse overheid.
- Nuchelmans, A. (hoofdred.) (2021) *Boekman 127 Cultuur en duurzaamheid*. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Polania Giese, J.C. en J. Butz (2015) *Green touring guide: a guide for musicians, agents, tour managers, promoters, venues, and booking agencies*. Mannheim: Popakademie Baden-Württemberg.
- Rientjes, E. (2021) ‘Duurzaam filmen: langzaam maar zeker’. In: *Boekman*, jrg. 33, nr. 127, 24-27.
- Roest, C., en M. Schlaman (2021) ‘Regionale samenwerking voor een duurzame toekomst: lancering De Groene Menukaart voor Musea en Podiumkunsten’. In: *Boekman*, jrg. 33, nr. 127, 42-43.
- Schrijen, B. (2019a) *Duurzaamheid in de culturele sector: steppingstones voor toekomstig duurzaamheidsbeleid*. Amsterdam: Boekmanstichting en Bureau 8080.
- Schrijen, B. (2019b) ‘Via cultuur naar een duurzame stad: samenvatting rapport “Culture and climate change: 14 world cities tackling climate change through culture”’. Op: www.boekman.nl, 4 juli.
- Schrijen, B. (2020) *Duurzaamheid in de culturele sector: inspiratie voor toekomstig duurzaamheidsbeleid*. Amsterdam: Boekmanstichting en Bureau 8080.
- Schrijen, B. (2021) ‘Hoe cultuur de wereld kan redden’. In: *Boekman*, jrg. 33, nr. 127, 4-9.
- Sievers, N. (et al.) (2019) ‘Thema: klimagerechte kulturpolitik’. In: *Kulturpolitische Mitteilungen*, nr. 164/1, 41-67.
- Tickell, A. (et al.) (2017) *Culture and climate change: handbook for city leaders*. Londen: World Cities Culture Forum.
- Voort, L. van de en P. Schurink (2018) *Toolkit afvalvrije festivals: van afval naar grondstof*. (S.l.): Green Events Nederland.

Noten

- 1 www.youtube.com/watch?v=SFV-nfsKrPO&list=PLLUO6P9koBpp-ISDFzgtcW-VWysdciAY
- 2 www.culturalpolicies.net/database/search-by-filter/custom-report/?cid=1%2C2%2C3%2C4%2C5%2C6%2C43%2C7%2C8%2C9%2C10%2C11%2C12%2C13%2C14%2C15%2C16%2C17%2C18%2C19%2C20%2C21%2C22%2C23%2C25%2C26%2C27%2C24%2C29%2C30%2C31%2C32%2C33%2C34%2C44%2C35%2C36%2C37%2C38%2C39%2C40%2C28%2C41%2C42&tid=%2C12&rso=c

Bjorn Schrijen is onderzoeker bij de Boekmanstichting en specialiseert zich in het thema duurzaamheid en de domeinen letteren en games

Colofon

Boekman Extra is een onregelmatig verschijnende digitale uitgave van de Boekmanstichting.

De Boekmanstichting verzamelt en verspreidt kennis en informatie over kunst en cultuur in beleid en praktijk. Het werkterrein omvat het kunst- en cultuurbeleid van de overheden, particuliere financiering van kunst, de sociaal-economische en juridische aspecten van de kunsten en het kunstenaarsberoep, marketing en sponsoring, culturele organisaties en manifestaties, kunst in relatie tot (nieuwe) media, cultuurbehoud, kunst-educatie, amateurkunst en kunstvakonderwijs.

Zie ook www.boekman.nl

Redactie

Maxime van Haeren
Jack van der Leden
André Nuchelmans
Janina Pigaht

Productie

Jack van der Leden
André Nuchelmans

Redactieadres

Boekmanstichting,
t.a.v. redactie
Boekman Extra
Herengracht 415,
1017 BP Amsterdam,
telefoon 020 – 624 37 36,
e-mail
redactie@boekman.nl

Kopij volgens de redactie-aanwijzingen via e-mail

Eindredactie en correctie

Taalbureau IJ, Amsterdam

Beeldredactie

Joseph Plateau

Vormgeving

Joseph Plateau grafisch
vormgevers, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Al het mogelijke is gedaan om rechthebbenden van beeld te achterhalen. Indien u meent over auteursrechten te beschikken van beeld in deze *Boekman Extra*, dan kunt u contact opnemen met de Boekmanstichting in Amsterdam.